

Döbrönteit mind jelentősebb szerepet játszott a reformkori fővárosban, a fellendülő társadalmi, politikai, irodalmi életben. A budai kerület kir. tartományi biztosa, Pest, Komárom, Somogy, Vas és más megyék táblabírája, 1831. február 20-tól a Magyar Tudós Társaság „titoknok”. Még 1825-ben, a pozsonyi országgyűlés alkalmával ismerkedett meg Széchenyi Istvánnal. Neki köszönhette, hogy oly nagy befolyást gyakorolhatott irodalmi életünkre, az akadémiai ügyekre. 1828–29-ben ő szerkesztette a *Pesti Gyepen volt lófutások* . . . c. lóversenyévkönyveket. Majd hivatalánál fogva az akadémiai évkönyveket szerkesztette (I–II. k. 1833–35.). Nagy érdeme, hogy kiadta a *Régi Magyar Nyelvmélekeket* (1838–1846). Az ő nevét viseli az általa felfedezett nagy becsű *Döbrentei-kódex*.¹³

Döbrentei 1847. július 9-én kelt végrendeletéből kitűnik, hogy a tulajdonában szereplő portrék jó részét (Bersényi, Kisfaludy Sándor, Kazinczy stb.) Simó Ferenc festette.¹⁴ Bár ő valamennyit az akadémiának hagyományozta, ma már különböző helyen található. Simó Ferenc portréit napjainkban Budapesten a Magyar Tudományos Akadémián, a Magyar Nemzeti Galériában és a Magyar Történelmi Arcképcsarnokban őrzik. Szám szerint nem sok, alig félszáz körüli kép, de a *reformkori realista magyar portréfestés korai becses emlékei*. Bizonyosságai annak, hogy a köztudatban elő vélekedéssel szemben: *nem Barabás Miklós volt az első sikeres képi Pesti-Budán, hanem Simó Ferenc*, aki egy évtizeddel öelotte becsületet szerzett a hazai portréfestészetnek. Az idegen mesterek mellett is! Simó az 1830-as évek elején Kolozsvárott telepedett le. Ott rajztanárként is működött a Normál Rajzodában. Pár, ott készült finom művű szép portréja mutatja, hogy nem hagyott fel a portréfestéssel, de élet- és művészpályája sohasem ért fel oly magasra, mint Budán, Döbrentei házában és pártfogása alatt töltött idejében.

Mint rajztanárnak, legjelesebb tanítványa: Székely Bertalan volt.

Döbrentei Gábor Budán halt meg 1851-ben. Az arcmását megörökítő piktor 18 évvel élte túl. Az itt közölt portré (belső borító) ma is elevenül hat, s híven őrzí egy régi magyar művészet-pártoló emlékezetét.

M. Kiss Pál

Az 1885. évi országos általános kiállítás¹

Az iparosodás reformkori fellendülésének korszakában, az 1840. évi 18. törvénycikk hatására 1841. év végén alakult meg a „Honi Iparegyesület”. A részvénytársasági alapon, s Kossuth Lajos szellemi vezérletével működő egyesület az ipar fejlesztését tűzte ki célul. Az 1842. június 4-i közgyűlésükön Batthyány Lajost választották meg elnökké, s Kossuth mellett a kor legjelentősebb haladó gondolkodású férfiai is részt vettek: Trefort Ágoston, Eötvös József, Irinyi József, Nyári Pál. A közgyűlésen még arra az évre egy „iparműkiállítás” megrendezését határozták el. Ezzel kezdetét vette Magyarországon is a kiállítások sorozata, 1842 után 1843-ban, 1846-ban rendeztek Pesten a Vigadó régi épületében, majd ezek hatására a nagyobb vidéki városokban is. A szabadságharc után a speciális kiállítások voltak jellemzőek, számuk rohamosan nőtt. Szinte minden évben volt valahol az ország területén valamilyen szakkiallítás.

A fél évig tartó budapesti 1885. évi országos kiállítás, amely a kiegyezés után az első általános fővárosi kiállítás volt, jelentőségében messze felülmúlta az addigiakat. Ez volt a negyedik általános kiállítás. Ezt megelőzően, az elsőt 1872-ben Kecskeméten rendezték meg, ahol alig több mint félezer kiállító vett részt, már négy év múlva Szegeden négyszer, újabb három év elteltével Székesfehérvárott hatszor annyian állítottak ki. Ezzel együtt ez utóbbi is eltörpül az 1885. évvel szemben, amelyen mintegy tizenkétezer kiállító vett részt, s rendkívüli alapszággal szervezték és rendezték meg, az akkori főváros külső részén, a Városliget erre a célra kijelölt, Stefánia út, Aréna út, István út és Városligeti-tó által közrezárt területén.

Az országos jelleghez méltón törvény (1883. évi 12.) szabályozta megtartását. Matlekovics Sándor elnökletével országos bizottságot alakítottak, amely irányította, vezette a szervezést. S hogy valóban országos illetékességű legyen, tízennégy vidéki bizottságot is felállítottak, amely nemcsak a kiállítókat szervezte, hanem igyekezett minél szélesebb közönséget verbuválni, utazást, olcsó szállást szervezte.

¹³Nyelvmléktár XII. k. Bp., 1884.

¹⁴Irodalomtörténeti Közlemények, 1900. 365. old.

¹Látképe az első borítón. (Szerk.)

A költségek fedezésére a törvény négyszázezer forintot adott az állami költségvetésből, azzal a megkötéssel, hogy azt a bevételből az év végéig vissza kell fizetni, sőt az esetleges házonról is rendelkeztek. Azonban mint majd az egész dualizmus alatti államháztartás, úgy, ez is deficites volt. A költségek 1885-re egymillió-nyolcszázezer forintra emelkedtek, amiből csak az eredetileg tervezett mennyiség, a 400 ezer forint térült meg. A fennmaradt hiányt végül 1887-ben irták le az ilyenkor szokásos állami hitelművelet útján. A költségek emelkedése érthető, hiszen csak az Iparcsarnok építési költsége több mint félmillióba került, s ha ehhez hozzávesszük azt, hogy összesen 102 épületet építettek fel, akkor megállapíthatjuk, hogy a törvényt előterjesztő honatyák igencsak elszámolták magukat.



A kiállítás fő céljaként az iparnak, s főként a feldolgozó iparnak az uradalmakba, gazdaságokba, végső soron a mezőgazdaságba való minél szélesebb elterjesztését tűzték ki. Ez idő szerint csaknem négyszázmillió forint volt a takarékbetét-állomány az országban, amely 1873-hoz viszonyítva 56 %-os növekedést jelentett, mutatva azt, hogy inkább kis kamatra tették be pénzüket az emberek, mint vállalva a veszélyt, kockáztassanak, s az iparba fektették volna. A kiállítás megmutatta, hogy a korhoz képest megfelelő színvonalon áll iparunk szinte minden ága, csak éppen a mennyiséggel volt baj: a felmerülő igények kielégítésére évi átlagban 200 millió forintnyi értéket kellett behozni ipari termékekben.

A másik cél sokkal prózaibb volt. Az 1882-ben megindított iparstatistikai felmérést három évig készítették, azonban a termelés nagyságára és értékére nem kaptak adatokat. Tehát pontosabb képet szerettek volna kapni a honi ipar helyzetéről. Ennek érdekében már a kiállítók jelentkezési űrlapját is úgy állították össze, hogy annak egy külön része csak a statisztikai adatszolgáltatással foglalkozzék. Vizsgálták a termelőképeséget, a nyersanyagbeszerző és termékeket eladó piacot, valamint a gépi felszerelést is. A „bejelentő ív” és a kiállításon látott benyomások alapján az arra felkért, specializálódott szakemberek a kiállítási csoportok szerint, az összesített adataik alapján több száz oldalas jelentéseket írtak. Ezek a jelentések nemcsak a száz évvel ezelőtti kormányzatnak adtak értékes felvilágosítást gazdasági helyzetünkről, de nagyszerű forrással szolgálnak a kor történetével foglalkozó számára is.

A mezőgazdaság és az ipar a harminckét kiállítási csoportból huszonötöt foglalt le. A mezőgazdasági csoportokban külön kapott helyet a kertészet, a szőlészet, az állattenyésztés, az erdészet. Az ágazat fontosságára való tekintettel külön volt az élelmiszeriparnak is csoportja.

A kivétel szempontjából legfontosabb ágazat, a gabonatermesztés, csoportján belül külön osztályt kapott. A lehetőséget nem tudták kihasználni a gazdák, nem árultak el túl nagy képe-

lőerőt. A terménykiállításról írta Máday Izidor a szakjelentésében: „A mezőgazdasági termények kiállítása csakis különböző gabonafélékkel telt üvegek hosszú és fásasztó sorából állott, azonban a termelési ágak intenzivítására, a gazdaság berendezésére, szervezésére és felszerelésére nézve tájékoztatást és bírálati alapot nyújtó adatokat a kiállítók igen kevés kivétellel föl sem tűntettek.” Ennél lényegesen jobban sikerült a nagybirtokokat és uradalmakat működő, önálló gazdasági egységként bemutató kiállítása.

A mezőgazdasági termények bemutatóját meghírdették az országon kívül is. Így elsősorban a svéd, a norvég, az olasz és a francia termények bemutatásával szélesedett a magyar gazda látóköre, de megtekinthette az ötszáz fajtából álló brazil kávégyűjteményt, a kínai rizsmintákat is. A kínai gyógy- és festőnövények inkább csak csodálkozást váltottak ki, különösebb tanulmányt nem szolgáltatottak. Az állattenyésztés helyzetét bemutató kiállítás — a mezőhegyesi állami ménésbirtok, a bábolnai és kisbéri ménés, intézetek és marhatenyésztő telepek kiállítása — mindvégig nagyszámú érdeklődőt vonzott.

A kiállítás ideje alatt és területén tartották meg az ilyen és ehhez hasonló összejövetelek számára épült hangversenycsarnokban a több napig tartó nemzetközi gazdakongresszust, amelynek témája a mezőgazdaság válsága volt. Az 1878. évi adathoz képest, amikor Magyarország gabonakivitele az összeurópai exportból mindössze hat százalék körül mozgott, s ez ismét csökkenni látszott. Az agrárius mozgalom a kongresszuson fejtette ki nézetét a válság megoldásáról, amely szerint az egyedüli módszer a mezőgazdasági vámunió felállítása és a minél önállóbb belgazdaság megteremtése. Ezt a konzervatív visszalépést jelentő gondolatot a liberális gazdaságpolitikát képviselő kormány elvetette.

A fő hangsúly a kiállítás ipari részén volt. Az 1880-as évek elejére a mezőgazdaság válsága az iparra is éreztette a hatását, a vásárlóerő gyengült, ami dekonjunktúrát okozott. Az 1881. évi iparfejlesztést támogató törvény hatására tapasztalható volt a fellendülés, de ez csak részleges volt, főként a mezőgazdasági iparágakat támogatta. A törvény szerint másfél évtizedes adómentességet kaptak azok a gyárak és üzemek, amelyek a kor legújabb technológiáját alkalmazták és olyan termékeket gyártottak, amelyet addig még nem állítottak elő az országban. A törvény megjelenését követő évben több mint száz régi és új üzem jelentette be igényét az adómentességre. Sikerült tehát a tőkét időlegesen az ipar felé irányítani, azonban a kiállítást megelőző évre harmadára esett vissza az államilag kezdeményezett iparpártolás hatása. Emiatt is várták a kiállítástól azt, hogy újból fellendítse a beruházó kedvét, s lehetőség szerint az újabb technológiákat alkalmazzák. Ezért létrehoztak egy nemzetközi bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy külföldi cégek legkorszerűbb termékeikkel jelenjenek meg a kiállításon és mutassák be szakterületük fejlődési irányait.



Királyi pavilon

A tizenhárom ipari kiállítási csoportban a vas- és fémipar közösen képviseltette magát. A statisztikai adatok szerint a behozatal jóval a kivitel előtt járt, egyedül a Ganz gyártotta vasúti kerekeknel mutatkozott jelentősebb export. Az évi 17,7 milliónyi importtal szemben mindössze 3,7 millió forint volt a kivitel 1885-ben. Ebben a csoportban is megállapítható az, hogy *annak ellenére kell többmilliósi tételben importálni a legegyszerűbb termékeket* (kapa, kasza, ásó stb.), *hogy itthon is jó minőségűeket gyártsanak, csak nem elegendő mennyiségben.* A vállalkozó szellem és a tájékozottság hiánya mutatkozott meg például a vasúti síneknel vagy a réz mennyiségű import azt jelentette, hogy van fogyasztói igény a termékekre és pénz is van rá.

A kiállítás területén felállított 102 épületből mindössze három érte meg a tizenegy évvel később, ugyanott megtartott millenniumi kiállítást. Az épületek építőanyagának nagy része fa volt, ami néhány év alatt tönkrement. A megmaradt három épület viszont még sokáig fennmaradt, sőt az akkor műcsarnoknak készült szép kivitelű — jobb sorsra érdemes — csarnok ma is áll a régi Stefánián, a mai Népstadion úton. Az eltelt évszázad alatt szobrai eltűntek, de megmaradt majolikadiszítése sokat elárul korabeli pompájáról. A legimpozánsabb épület a tíz hónap alatt felépült, csarnokszerű, vaselemes tetőszerkezettel készült, a II. világháborúig kiállítási csarnokul használt Iparcsarnok volt. Mai helyén a fővárosiak nemrég megnyílt szabadidőközpontja áll. Az Iparcsarnok a maga idejében modern vasszerkezetes építmény volt, egymást átszelő három-három hajóból álló, középen bearanyozott korona formájú kupolájával igazi látványosság volt és a kiállítás központjaként szolgált. Unnepi alkalmakra a zenét biztosítandó, még egy orgonát is építettek. A szellőzőberendezéseken túl az épület közepére épített szökőkút hűtötte a nyári forróság levegőjét. A harmadik épület, amit később is felhasználtak a kiállítás területén, az úgynevezett „királyi pavilon” volt. Ybl Miklós tervezésével, a fővárosi iparosok és művészek közadakozásából készült, Feszty Árpád öt képet festett a nagytermébe. A főváros 1889-ben megvette az épületet tízezer forintért, kártalanítva az iparosokat és bérbe adta Gerbaud-nak, aki átalakította és megnyitotta a híressé vált városligeti éttermét.

Az ország tehetősebb gyárai is külön csarnokokban mutathatták be termékeiket. Önálló kiállítási épülete volt a Ganz Vasöntöde és Gépgyárnak, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasműnek, a Brassói Bánya és Kohóársulatnak, de csarnoképítési lehetőséget kaptak a jelentősebb uradalmak is.

A terület megvilágítására elektromos áramot használnak, amely a díszvilágítás feladatát töltötte be, biztonságul pedig légszeszt alkalmaztak. Az 1883. évi bécsi villamossági kiállításon mutatták be, és itt alkalmazták először a gyakorlatban, a Ganz gyár mérnökeinek, Déry Miksának és Zippervoszky Károlynak a találmányát, a transzformátort, amely forradalmasította az



Hétfalusi csángó szoba (Brassó megye)

elektromos áram alkalmazását. A transzformátor oldotta meg az elektromos áram szállításának lehetőségét. A központi erőművekhez csatlakoztatott hálózati rendszeres megteremtése mellett nagy jelentősége volt az országos rendszerek hálózatának kiépítésében. A kiállításon hét gőzgép és dinamó fejlesztette az áramot, amelyet 16 transzformátor segítségével 16, egymástól független áramkörre osztottak. A villanykörtéket is a Ganz gyártotta. Még a kiállítás bezárása előtt megérkeztek az első megrendelések, amelyek alapján a svájci Luzern mellett 1886-ban a Ganz gyár felépítette a világ első váltóáramú erőművét, ahonnan távvezeték szállította az elektromos áramot. Ők építették meg az első városi villanyközpontot Rómában, amely ezen az elven működött.

Megkülönböztetett gondot fordítottak arra, hogy a közönség kellő mértékben tájékozódhassék. Az ezeroldalas főkatalóguson kívül, amelyet németül és franciául is kiadtak, 24 speciális katalógus is megjelent a különböző csoportokra és a rövid ideig tartó ideiglenes kiállításokra. Ezenkívül a helybeni tájékozódás érdekében tudakozóirodát nyitottak és kiállítási kalauzt adtak ki. A gyors információszerezés érdekében a kiállítás ideje alatt kéthetenként Budapester Ausstellung Zeitung címmel hivatalos lapot adtak ki, amelyet szétküldtek külföldre is. Március közepétől október közepéig Bulletinnek címmel hetenként adtak ki közlönyt magyarul, németül, franciául és olaszul. Ezeket elküldték Európa jelentősebb lapjainak, akik rendszeresen közöltek cikkeket a budapesti eseményekről. Külföldi utazási irodákkal is felvették a kapcsolatot, szerződést kötve budapesti „kéjutazásokra”, amelyeknek központi programja a kiállítás megtekintése volt.

Az 1885. évi május 2-i megnyitót rendkívüli pompával rendezték. A megnyitőünnepség a Királyi Pavilon előtt folyt le, s a körülbelül 13 ezres közönség a korabeli jelentések szerint kitörő lelkesedéssel fogadta a megjelenő Ferenc Józsefet és a kiállítás védnökét: Habsburg Rudolf trónörökösét. Jelen volt itt mindenki, aki számított valamit az ország társadalmi életében. Jelen volt a magyar kormányon kívül a külföldi képviselők vezetői: nagykövetek, konzulok. Az ünnepélyes megnyitó után a nagyközönség előtt is kinyitották a kapukat. Eljött a kiállításra a későbbiek folyamán Sándor bolgár fejedelem, Milán szerb király, Lipót horvát herceg. Itt találkozott három trónörökös: Rudolf, a három év múlva színre lépő Vilmos és a walesi herceg.

Biztos adat a látogatottságot illetően nincsen, ugyanis bérleteket és szabadjegyeket is kibocsátottak, így a megszámlált napi jegyek száma nem ad pontos felvilágosítást, de valószínűnek látszik, hogy kétféleképpen tekintették meg a kiállítást. A legtöbb látogató pünkösd vasárnapján volt, ekkor több mint 35 ezren mentek el.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a kiállítás tökéletes jellemzést adott a korabeli magyar gazdasági helyzetről, a mezőgazdasági és ipari termelés színvonaláról.

Dr. Kollega Tarsoly István

Százéves Kogutowicz Manó első térképe

1885-ben jelent meg Kogutowicz Manó első rajza, Sopron megye térképe. A híres kartográfusról eddig nem jelent meg könyv vagy összefoglaló tanulmány. Mielőtt első térképéről szólnánk, ismerkedjünk meg származásával, életével.

A Kogutowicz család Lengyelország déli részéből, Kelet-Galiciából, Tarnów vajdaság Wojnicz nevű városkájából származik. A wojniczai rk. plébánián őrzött anyakönyv tanúsága szerint itt született Kogutowicz Manó apja, Mathias, 1817. február 22-én. Nagyapja, Thomas helyi cipészmeister. Ebben az időben Galícia az Osztrák Császárság része volt. A fiatal Kogutowicz Mátyás belépett az osztrák hadseregbe, ahol nyolc évet szolgált és őrmesterként szerelt le. Az obsitos szerény állást kapott Morvaországban, Brünn mellett, Seelowitzban (Židlochovice) lett adóhivatali írnok, majd bírósági alkalmazott. A 33 éves férfi 1850. június 30-án feleségül vette a 19 éves Maria Kubešt. Elsősülött fiúk, Emanuel Thomas Kogutowicz 1851. december 21-én született Seelowitzban, a 107. sz. házban. A kb. 400 éves, emeletes téglaház ma is jó állapotban van: Židlochovice, Fučíkova 107. a mostani cím. A Fučíkról elnevezett utcát azóta átnevezték, de ennek a régi háznak megmaradt a 107-es száma. Így találtam meg a szülőházat 1984-ben. Az adatokat a Brno-i Területi Levéltárban őrzött anyakönyvek tartalmazzák. A Geodéziai és Kartográfiai Egyesületnek javasoltam, kezdeményezzék cseh és magyar nyelvű emléktábla elhelyezését.

A fiatal Emanuel — nyilván obsitos őrmester apja hatására — a katonai pályát választotta. Ingyenes internátusi elhelyezésben részesült. A négy elemi és négy középiskolai osztály után egy év gyalogos- és egy év utásziskolát végzett, majd Bécsben felvették a Katonai Műszaki Akadémiára. A négyéves főiskolát jó eredménnyel végezte el. 1873. szeptember 1-én